

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРИ ФОРМУВАННІ СТРАХОВИХ ВІДНОСИН У СУСПІЛЬСТВІ

Віленчук О. М., к. е. н., доцент

Постановка проблеми. Для визначення сутності будь-якого поняття необхідно розкриття його категоріального змісту та відображення ролі у процесі суспільного відтворення. Дослідження наявних закономірностей розвитку трансформаційних економік та специфіки їх прояву за сучасних умов дають підстави розглядати страхування саме як економічну категорію. Взагалі у науковій літературі поняття економічна категорія інтерпретується як теоретичне вираження, мисленні форми економічних відносин у взаємодії з розвитком продуктивних сил, економічних явищ і процесів, які реально існують [4, с. 29]. Відомий теоретик В. В. Шахов розглядає страхування як самостійну економічну категорію [8, с.18], а також не виключає можливості його використання як регулятора економічних процесів в державі.

Аналіз останніх досліджень. За останні десятиріччя у вітчизняній літературі з'явилась достатня кількість наукових публікацій, присвячених розвитку теорії страхування. Серед багатьох вчених необхідно виділити таких, як: Борисова В. А., Базилевич В. Д., Дем'яненко М. Я., Залетов О. М., Навроцький С. А., Пантелюченко А. О., Осадець С. С., Фурман В. М., Шумелда Я. П. Водночас, питання систематизації теоретичних концепцій в страховій діяльності залишаються поки що мало висвітленими та потребують подальших досліджень.

Мета, об'єкт та методика дослідження. Метою даного дослідження є висвітлення теоретичних концепцій у контексті розвитку страхових відносин у суспільстві. Об'єктом дослідження є процес систематизації теоретичних концепцій та відображення їх ролі та значення при формуванні страхових відносин у суспільстві. У процесі дослідження використовувались методи індукції, дедукції, синтезу та аналізу з метою розкриття змісту, сутності та значимості страхових відносин при формуванні сучасного ринку страхування в Україні.

Результати досліджень. Виникнення та подальший розвиток страхових відносин у суспільстві зумовлено сукупністю таких чинників, як: а) наявність небезпек, здатних заподіяти майнових та/або інших збитків, настання яких неможливо ні запобігти, ні попередити (об'єктивний фактор); б) наявності у фізичних осіб потреб у схоронності і цілісності належних їм матеріальних благ (суб'єктивний фактор); в) прагнення фізичних осіб долати наявними засобами небезпеки, які викликають у них страх і побоювання щодо настання негативних наслідків (об'єктивно-суб'єктивний фактор) [1, с. 29]. Вище названі чинники слугували основою для виникнення інституту страхування, головне завдання якого полягає у подоланні наслідків небезпечних явищ та процесів. Поєднання

суб'єктивних та об'єктивних чинників створює необхідні передумови для формування та реалізації страхових відносин у суспільстві.

Для більш глибокого та всебічного аналізу змісту поняття страхування та відображення його ролі у забезпеченні сталості економічних систем необхідно систематизувати основні теоретичні концепції, які набули досить широкого поширення протягом 19-20 ст. Поняття концепція має латинське походження "conceptio", що в перекладі означає розуміння, система. Під концепцією розглядається певний спосіб розуміння, трактування будь-яких явищ, основний погляд, керівна ідея для їх висвітлення; керівний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності [9]. До основних теоретичних концепцій, що використовуються у сфері страхової діяльності відносяться:

✓ *теорія корисності* використовується для обґрунтування рішення страхувальнику стосовно доцільності передачі ризиків страховику на їх утримання, чи утриматись від цієї дії. За своєю природою страхування має переважно добровільний характер, що надає право потенційним страхувальникам самостійно визначитися стовно мінімізації наявних ризиків. Дана теорія ґрунтується на законі спадаючої корисності, згідно з якою найвигіднішою ситуацією для страхувальника є забезпечення сталого доходу. Це означає, що задоволення від можливого відшкодування втрат, значно більша від того задоволення, яке страхувальник втрачає, сплачуючи страхову премію й не отримуючи відшкодування [7, с. 40].

✓ *теорія відшкодування шкоди* визначає страхування як спосіб уникнення непередбачувальних матеріальних витрат у разі настання страхової події. Зміст вказаної теорії полягає в тому, що шкода є результатом певної події, яка спричиняє знищення або пошкодження майна. Звідси науковці вважали основним завданням страхування відшкодування або зменшення розмірів шкоди. Проте, дана теорія не позбавлена недоліків, які полягають у тому, що страхування доцільно розглядати не лише як можливість покриття збитків при реалізації майнових ризиків, але і як убезпечення страхувальника (або третьої особи) від втраченої вигоди, або недоотримання очікуваного доходу (використовується при особистому страхуванні);

✓ *теорія евентуальної потреби* розглядається як інтерес, який може виникнути у страхувальника у майбутньому при настанні страхової події. Варто погодитись з науковою позицією таких економістів, як: У. Гобі, А. Манес, В. Серебровський та В. Ідельсон, які вбачали основну мету страхування у задоволенні випадкових потреб страхувальників;

✓ *теорія страхового фонду* полягає у забезпеченні процесу акумулювання коштів та їх розподіл відповідно до договірних зобов'язань суб'єктів страхових правовідносин. У теорії страхування питання формування страхового фонду посідає одне з ключових місць тому, що даний фонд являється основою для організації та ведення страхової діяльності. Достатньо аргументовано та послідовно визначає сутність страхового фонду професор Л. Мотильов, який вказує не те, що це абсолютно специфічний фонд, спрямованість якого можливо лише припустити, але не передбачити точно, оскільки заздалегідь неможливо визначити ні величини збитку, ні тим більше, в якій сфері матеріального виробництва буде спричинений збиток. Не можливо передбачити, що буде знищено – чи то засоби виробництва або готовий продукт, призначений для споживання [3, с. 13]. Отже, роль страхового фонду у системі страхових відносин полягає у забезпеченні належного рівня захисту майнових та особистих інтересів осіб, які мають на це право відповідно до договірних зобов'язань між суб'єктами страхування.

✓ *теорія страхового ризику* відображає загальну потребу суспільства в розвитку страхових відносин. Адже наявність ризику зумовлює певну небезпеку, наслідки якої необхідно мінімізувати за допомогою страхування. Під страховим ризиком розглядається конкретне явище або сукупність явищ, при виникненні яких відбуваються виплати з раніше утвореного фонду в натурально-речовій або грошовій формі [2, с. 206].

Застрахований ризик означає передачу за відповідну плату страхувальником страховику певного об'єму матеріальної відповідальності на випадок настання страхової події.

✓ *теорія страхового договору* розглядається через систему страхових відносин, які формуються та реалізуються за фактом укладання та дії договорів страхування. Згідно статті 16 Закону України “Про страхування” № 86/96- ВР від 07.03.1996 р. договір страхування розглядається як письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору [5]. Дана теорія розглядає досить обмежене коло питань, проте її значимість досить важлива, оскільки від умов страхування, закладених у договорі, залежить рівень захисту економічних інтересів учасників страхового процесу.

✓ *теорія страхових відносин/правовідносин* розглядається на підставі реалізації цивільно-правових зв'язків, які виникають між суб'єктами страхування з приводу забезпечення майнових інтересів страхувальників. Професор В. І. Серебровський страхові правовідносини розглядає як систему прав та обов'язків учасників страхового процесу, в якій одна сторона (страховик) повинна протягом певного строку нести ризик за ті наслідки, які можуть настати для майна або життя відповідальної особи від настання відомої події (страхового випадку), а при настанні цієї події – сплатити іншій стороні (страхувальнику) страхове відшкодування (страхову суму). Друга сторона (страхувальник) повинна сплатити за це страховику певний внесок (страхову премію) [6, с. 369]. Реалізація прав та виконання обов'язків суб'єктами страхування створює необхідний фундамент для захисту економічних інтересів всіх зацікавлених осіб.

✓ *теорія страхового захисту* формується для реалізації основної мети страхування, яка полягає в наданні страхового захисту майновим інтересам страхувальників при настанні страхової події. У класичному розумінні страховий захист розглядається як економічні, перерозподільні відносини, які складаються в процесі запобігання, подолання і відшкодування збитків, заподіяних конкретним об'єктам: матеріальним цінностям юридичних і фізичних осіб, життю і здоров'ю громадян. Наявність страхового захисту у юридичних та фізичних осіб створює певні межі економічної безпеки стосовно їх майнових та особистих інтересів.

Представлені теоретичні концепції мають відмінності стосовно термінологічних особливостей, широті підходу до страхового відшкодування, специфіки видів страхування, організації взаємовідносин між суб'єктами страхування, механізмів і надання страхового захисту тощо.

Висновок. Значимість розглянутих теоретичних концепцій полягає у необхідності висвітлення багатоаспектності проявів сутності страхування у процесі захисту економічних інтересів членів суспільства. Теоретичні концепції формують основу для наукових досліджень у сфері страхування та необхідні умови для розвитку ринку страхових послуг у контексті швидкоплинного ризикогенного сучасного середовища. Практична цінність теоретичних концепцій зумовлена потребою у забезпеченні методологічної узгодженості соціально-економічних інтересів між учасниками страхового процесу.

Джерела використаної інформації

1. Абрамов В. Ю. Страхование теория и практика / В. Ю. Абрамов. – М.: “Волтерс Клувер”, 2007. – 512 с.
2. Заруба О. Д. Страхова справа: навч. посібник / О. Д. Заруба. – К.: Лібера ТОВ, 1996. – 224 с.

3. Мотылев Л. А. Государственное страхование в СССР и проблемы его развития / Л. А. Мотылев. – М.: Финансы, 1972. – 264.
4. Мочерний С. В. Політекономія: підручник / С. В. Мочерний. – [2-ге вид., випр.]. – К.: Вікар, 2005. – 386 с.
5. Про страхування [Електронний ресурс]: закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР [зі змінами станом на 04.07.2013 р.]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>
6. Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В. И. Серебровский. – М.: Статут, 1996. – 567 с.
7. Страхування: підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус [та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
8. Шахов В. В. Страхование как самостоятельная экономическая категория / В. В. Шахов // Весник финансовой академии. – 1998. – № 1. – С. 17-24.
9. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 2001. – Т. 3: К – М. 792 с.